Prevence hraje v institucionální odolnosti hlavní roli, říká David Honys

23.1.2023 - Luděk Svoboda, Zuzana Dupalová | Akademie věd České republiky

Akademie věd ČR dlouhodobě patří mezi nejvýkonnější badatelské instituce v Česku. Její pracoviště se otevírají spolupráci s domácími i zahraničními partnery, zároveň si ale uvědomují, že musejí dbát na protivlivovou bezpečnost a čelit potenciálním snahám o manipulaci. Kde leží hranice vzájemně prospěšné spolupráce a jak odhalit případné nebezpečí? O aktuálním tématu trusted research a odolnosti Akademie věd ČR jsme hovořili s Davidem Honysem z Akademické rady AV ČR.

Začneme obecněji. Jak byste definoval rizikovou situaci z hlediska vlivového působení ve vědě? Jak můžeme tomuto termínu rozumět?
Začínáme sice obecněji, ale rozhodně ne jednoduše. Skoro bych řekl, že obtížnější otázka na úvod přijít nemohla. Terminologie, která se v bezpečnostní oblasti používá, působí odtažitě a nepříjemně – jako něco z jiného, nevlídného světa, se kterým nechceme mít nic společného. Obvykle nám brání, abychom se důkladněji zamysleli, co tyto termíny znamenají. Když to zjednoduším, riziková situace může nastat, když cizí moc uplatňuje nežádoucí a nepřípustné praktiky, které míří proti svobodě bádání a zájmům Akademie věd a jí vyznávaným hodnotám.

Co může cizí moc na Akademii věd přitahovat?
Akademie věd je špičkovou vědeckou institucí. Pokrývá škálu vědeckých oborů a odvětví. Vědečtí pracovníci našich ústavů produkují ohromné množství kvalitních výsledků. Samozřejmě tím přitahují i nechtěnou pozornost. Připomínám, že nejde jen o notoricky známá odvětví dotýkající se strategického výzkumu. Zájem může vyvstat i o výsledky, u nichž by nás to často ani nenapadlo.

Liší se nebezpečí manipulace v závislosti na oboru?
Riziko ohrožení se pro různé obory liší. Neznamená to však, že by v některých z nich bylo nulové. Ohroženi jsme svým způsobem všichni a případný pocit, že zrovna nás se riziko netýká a že náš výzkum není pro cizí moc zajímavý, může být zavádějící až nebezpečný. Spektrum zájmu potenciálních útočníků je pestré a právě druhá strana, tedy cizí moc, rozhoduje, na co a na koho se zaměří.

Uvedl byste příklad?
Třeba Čína ve svém čtrnáctém pětiletém plánu „pro národní ekonomický a sociální rozvoj a dlouhodobé cíle do roku 2035“ definuje patnáct prioritních oblastí, které pokrývají i aktivity významné části našich pracovišť.

Co to pro nás znamená?
Být si příslušných rizik vědomi a snažit se je identifikovat, řídit a eliminovat – ideálně ještě předtím, než přerostou ve skutečné vlivové působení. Nezastupitelnou roli hrají pracoviště a jejich vedení. Jednak proto, že vedení zná své pracoviště nejlépe, ale hlavně z důvodu decentralizované struktury Akademie věd. Je sice zřizovatelem pracovišť, ta jsou ale jako samostatné právnické osoby nezávislá. Proto je příslušné vedení za analýzu a snižování bezpečnostních rizik na ústavech odpovědné.

Podle člena Akademické rady AV ČR Davida Honyse je snahou o manipulaci cizí mocí ohrožen každý.

S jakými formami vlivového působení se můžeme nejčastěji setkat?
Forem a technik vlivového působení je mnoho. Zaměřeny mohou být na instituce stejně jako na

jednotlivé týmy či pracovníky. Podobně je i identita potenciálního útočníka rozmanitá. Nemusí jít hned o zahraniční zpravodajskou službu – realita často bývá prozaičtější. Může se jednat o firmu se zájmem na získání konkrétní zakázky, lobbistu nebo třeba i hackera, který se shromažďováním informací prostě jen baví. Nelze ho podcenit – bude-li mít příležitost, může je zpeněžit.

Jak tedy pokus o nežádoucí ovlivňování vypadá?
Cizí moc obvykle necílí na konkrétního člověka, ale na informace či pravomoci, jimiž disponuje. Cesta k nim však vede právě přes lidi a jejich slabosti – a kdo z nás žádné slabé místo nemá, že? Právě toho cizí moc využívá a danou formu volí po pečlivé přípravě. Někdy může získávat údaje bez našeho vědomí.

Jakým způsobem?
Například tím, že vyhledá a zneužije informace osobního charakteru – třeba i z veřejných zdrojů, či dokonce v důsledku našeho neopatrného chování na sociálních sítích. Jindy může sklouznout k osobnějšímu přístupu a zvolit některou z cílených metod. Třeba předkládání nestandardních nabídek, v krajních případech může jít až o lobbing, otevřeně korupční jednání, nátlak či vydírání.

Zachytili jsme už takové pokusy?
Akademie věd pochopitelně nestojí stranou takových pokusů a naším úkolem je na tato rizika upozorňovat a informovat o nich. Stejně jako pomáhat našim pracovištím a pracovníkům například formou doporučení, jak postupovat v případě, že se s takovým jednáním setkají.

Jak by se v přístupu k výzkumům a partnerství ve vědě měla odrazit současná geopolitická situace, jaké případy vlivového působení cizí moci jsme na Akademii věd ČR detekovali a co dělat, pokud máme podezření na nežádoucí manipulaci, se dozvíte v pokračování rozhovoru.

prof. RNDr. David Honys, Ph.D.

Působí v Ústavu experimentální botaniky AV ČR – od roku 2004 je vedoucím laboratoře biologie pylu, v letech 2007–2012 vykonával funkci zástupce ředitelky. Je mezinárodně uznávaným odborníkem v oblasti rostlinné reprodukce. Od roku 2017 působil v Ekonomické radě AV ČR, od roku 2021 zasedá v Akademické radě AV ČR. V jeho gesci je mimo jiné koordinace koncepčních záležitostí mezinárodní spolupráce Akademie věd ČR. Aktuálně také koordinuje aktivity na pomoc ukrajinským vědcům a vědkyním.

Prosincové číslo měsíčníku *AB / Akademický bulletin* si můžete přečíst ve verzi k listování i PDF:

https://www.avcr.cz/cs/o-nas/aktuality/Prevence-hraje-v-institucionalni-odolnosti-hlavni-roli-rika-David-Honys